

R E C E N Z I J A

Reikšmingas veikalas apie XIX a. antrosios pusės – XX a. pradžios Lietuvos katalikybę

Valdas Pruskus. *Socialinė katalikybė Lietuvoje: laiko iššūkiai ir atsako trajektorijos (XIX a. antroji pusė – XX a. pradžia)*. Vilnius: Technika, 2008. 390 p.

2008 m. pasirodė prof. Valdo Pruskaus monografija *Socialinė katalikybė Lietuvoje: laiko iššūkiai ir atsako trajektorijos (XIX a. antroji pusė – XX a. pradžia)*. Tai ne pirmas šio autoriaus veikalas, kuriuo pamėginta atskleisti ši mūsų šalies katalikybės ankstesnių laikų ypatumą. 2001 m. buvo paskelbta monografija *Socialinė katalikybė tarpukario Lietuvoje*. Nesunku pastebėti, kad abu veikalai yra vieno sumanymo dalys. Naujojo veikalas pavadinimas byloja, kad autorius šių sykių ryžosi ne tik išnagrinėti ir nušviesti pasirinkto laikotarpio svarbų katalikybės raiškos bei sklaidos Lietuvoje bruožą, bet ir tyrimo objektą išryškinti šiuolaikišku iššūkio–atsako priešpriešinimu. Tiek nagrinėjama sritis, tiek jos tyrimo būdas, jeigu neimsime dėmesin šio autoriaus tai pačiai sričiai skirtų ankstesnių veikalų (be monografijos *Socialinė katalikybė tarpukario Lietuvoje*, dar minėtina prieš dešimtmetį *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraščių* paskelbta studija „Katalikų socialinė mintis Lietuvoje. XIX a. antroji pusė – XX a. pradžia“), yra iš esmės naujas žingsnis lietuvių kultūroje. Tirti tokią sritį ir skelbti tyrimus apibendrinančią monografiją buvo nemenkas iššūkis žinant, kad ypač trūksta šios srities istorikų veikalų.

Monografija paremta svarbiais, iki šiol (daugeliu atvejų) mažai tepanaudotais šaltiniais (tiek rankraščiais, tiek anų laikų periodikos straipsniais bei kitais leidiniais; visų jų apžvalgą žr. p. 16–20). Nemažai dėmesio skirta filosofų, istorikų ir kitų autorių, vienaip ar kitaip palietusių nagrinėjamos temos klausimus, darbų apžvalgai (p. 21–31). Visa tai ir kitkas, kas pridera monografijai (temos svarbos pagrindimas, nagrinėjamų klausimų įvardymas ir pan.), išdėstyta plačiame įvade (p. 7–35). Pagrindinės veikalas dalys: „XIX a. vidurio Vakarų Europos socialinės katalikybės idėjos ir jų atgarsiai Lietuvoje (M. Valančiaus socialinė samprata)“; „Iššūkiai socialinės katalikybės sklaidai (XIX a. antrojoje pusėje – XX a. pradžioje)“; „XX a. pradžios katalikiškasis modernizmas ir jo atgarsiai Lietuvoje“; „Katalikų socialinės minties sklaidos židiniai“; „Liberaliojo kapitalizmo vertinimas“; „Socializmo kritika“; „Visuomenės gerovės, saugos ir valstybės valdymo alternatyvos Lietuvai paieškos“. Kiekviena dalis baigiama išvadomis. Ypač plačios (gal net kiek per daug vietos užimančios) veikalas „Baigiamosios išvados“ (p. 291–304), prilygstančios išsamiai santraukai. Veikalas bibliografinį (šaltinių, istoriografinių ir kitų veikalų) sąrašą sudaro 749 nenumeruoti vienetai. (Nors ne visi jie vienodai reikšmingi, vis dėlto monografijos autoriaus siekis aprėpti visą temai svarbią raštiją negali nepatikti.) Be šių monografijai būtinų dalių, autoriaus pasistengta veikalą praturtinti veiklesnių penkiolikos lietuvių katalikų intelektualų trumpomis biografijomis (p. 305–331), taip pat skaitytojui labai naudingomis asmenvardžių ir dalykine rodyklėmis.

Nemažas monografijos privalumas – ganėtinai platus klausimų ratas. Autorius neapsiriboja tik socialinės katalikybės kaip reiškinio nagrinėjimu, bet aprėpia nemažai kitų (pagal įprastą supratimą ir skirstymą gretimų) klausimų – politinių, tautinių, ideologinių ir kt. Tai veikalą daro platesnį ir įdomesnį skaitytojui, nes paliečiamos dažnai bent iš dalies žinomos

sritys – tautinis atgimimas, dvasininkijos kultūrinė veikla, taip pat katalikiškojo modernizmo, liberalizmo ir socializmo (dviem pastariesiems reiškiniams socialinė katalikybė opo-navo) mintys ir sklaidos ypatumai. Taigi pagrindinės temos nagrinėjimas praturtinamas plačiu minčių kontekstu ir suteikia peno palyginimams bei apmąstymams. Svarbu ir tai, kad monografija nesiriboja nagrinėjamu laikotarpiu, bet pabrėžia anuometinių ir dabartinių iššūkių sąsajas. Visa tai suteikia platų, kone panoraminį, nagrinėto laikmečio Lietuvos intelektualinio diskurso vaizdą, daro veikalą lengviau skaitomą, skatina įsisąmoninti katalikų socialinio mokymo įgyvendinimo reikšmę, aktualizuoja temą šiandieniniam skaitytojui.

Kaip ir dera socialinių mokslų, ne istorijos, atstovui, prof. V. Pruskus daugiausia dėmesio skyrė teoriniam lygmeniui, t. y. pagrindinių socialinės katalikybės nuostatų atsiradimui, sklaidai ir apmąstymui, taip pat šių nuostatų sankirtoms su liberaliuoju bei socialistiniu mąstymu. Mažiau dėmesio teko socialinės katalikybės įgyvendinimo Lietuvoje konkreitiems bandymams, ypač tokių bandymų išdavoms. Galbūt todėl nebuvo paminėti chrestomatiniai socialinės katalikybės pradininkai praktikai, tokie kaip vokiečių katalikų kunigas Adolfas Kolpingas ir jo įstaigos, ar tokios veiklos pavyzdžio įtaka anuometinei Lietuvai. Visgi šis aptariamojo veikalo ypatumas negali būti suprantamas kaip trūkumas, nes autoriaus pasirinkimu tyrimo objektas buvo socialinės katalikybės minties skverbimasis Lietuvoje, t. y. šį vyksmą atskleisti padedantys išlikę raštai (p. 16). Tad atskiros prof. V. Pruskaus monografijos dalys gali būti išėties tašku istorikų, ypač jaunosios kartos, gilesnėms studijoms.

Empirine (faktografinė, t. y. panaudotų faktų kiekio ir kokybės) prasme svaresnės kelios prof. V. Pruskaus monografijos dalys, skirtos socialinei katalikybei. Visų pirma – „Enciklikos „Rerum novarum“ percepcija“, pasakojanti apie šio Katalikų Bažnyčios pirmojo ir svarbiausio socialinio mokymo rašto nuostatų ir viso turinio sklaidą Lietuvoje (iš dalies ir Lenkijoje). Kita įvardytąja prasme svarbi monografijos dalis – ketvirtasis jos skyrius „Katalikų socialinės minties sklaidos židiniai“, t. y. anuomet Lietuvoje veikusios kunigų seminarijos (Vilniaus, Suvalkų ir Kauno). Daugiausia dėmesio skirta Vilniaus vyskupijos seminarijai, nors svarbiausiu socialinės katalikybės sklaidos židiniu įvardijama seminarija, veikusi Kaune. Visgi kur kas svarbiau pabrėžti, kad šiuo skyriumi išryškinami ne tie patys paskirų vyskupijų socialinės katalikybės raiškos ypatumai. Dar viena minėta prasme svarbi veikalo dalis – septintojo skyriaus poskyris „Kooperacija kaip visuomenės ekonominės ir socialinės organizacijos pagrindas“, ypač jo antroji dalis „Kooperacijos raiškos Lietuvoje socialinės dimensijos“. Šioje dalyje išsamiai aptariamas anuometinės Lietuvos kooperacinis judėjimas, nurodomos stipriosios ir silpnosios kooperatyvų savybės, o svarbiausia – išryškinamas katalikų kunigų vaidmuo steigiant ir valdant kooperatyvus.

Reikšmingas, nors netiesioginis, aptariamų monografijos ypatumas – ją išleido ne teologijos ar humanitarinių dalykų studijų institucijos, o Gedimino technikos universiteto leidykla „Technika“. Tai tik liudija, jog katalikybė nėra išimtinai „tarnybinius“ katalikus dominanti pažinimo sritis. Nors prof. V. Pruskaus veikalas visų pirma yra svarbus krikščionybės klausimus dėstantiems ir tiriantiems žinovams, vis dėlto jų veiklos sritys gali rūpėti ir rūpi ne tik „saviešiams“, todėl šias žinias reikia skleisti bent šiek tiek plačiau.

Įvardytos veikalo ypatybės byloja apie prof. V. Pruskaus monografijos išskirtinumą, jos svarbą ne tik lietuviams katalikams, mėginantiems giliau pažinti netolimą savos šalies, jos Bažnyčios praeitį, bet ir (siekiant atsikratyti sovietmečiu prigijusių antikatalikiškų įvaizdžių) jų oponentams. Šiuos būtų verta supažindinti su anuometinių išsilavinusių katalikų mintimis, ypač su šviečiamąja bei praktine socialine veikla kaip bandymu įgyvendinti artimojo meilės nuostatas ir mėginimu priešintis kraštutinėms ideologijoms – liberalizmui ir socializmui.

Savo ruožtu katalikai (tiek pasauliečiai, tiek kunigai) iš anos kartos šviesuolių gali pasimokyti drąsiai ir veikliai spręsti svarbius gyvenimiškus klausimus, pritaikyti Bažnyčios mokymą praktiškai. Taigi tokių veikalų skaitymas ir nagrinėjimas gali prisidėti mažinant tautos mintinį (ideologinį) susiskaldymą ir priešišumą. Belieka tikėtis, kad monografijos autorius žinovus ir mėgėjus pradžiugins tokiu naujausiąjį tarpsnį nagrinėjančiu veikalu.

Doc. dr. ARTŪRAS GRICKEVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas